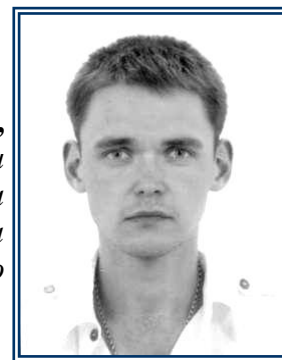

УДК 93(477)

Андрухів Олег Ігорович,
старший викладач кафедри
теорії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ РЕПАТРІАЦІЇ В 1945-1947 РР.

У статті розкрито регіональні особливості проходження процесу залучення нацистськими окупантами працездатного населення України на території Німеччини; проаналізовано заходи організаційного та правового характеру з проведення репатріаційної політики у перші повоєнні роки; узагальнено масштаби та особливості проходження репатріаційного процесу.

Ключові слова: радянські громадяни, нацистська окупація, репатріація.

Постановка проблеми. Невід'ємними складовими частинами періоду Другої світової війни були не лише мільйонні жертви, а й використання гітлерівськими окупантами на території Німеччини та в окупованих ними країнах Європи рабської праці вивезених ними радянських громадян із числа цивільного населення та військовополонених. Як в ході звільнення країн Західної і Східної Європи Червоною армією, так особливо після закінчення війни відбувався процес повернення цих громадян на батьківщину. Власне, предметом дослідження цієї статті виступають особливості проведення репатріаційної політики в 1945-1947 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивне дослідження питання репатріації радянських громадян стало можливим із кінця 80-х рр. минулого століття, коли науковці отримали широкий доступ до раніше засекречених архівних документів. За час, що минув, проблема репатріації в різних підходах і аспектах висвітлена в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Віктора Земскова, Івана Патриляка, Людмили Стрільчук, Михайла Ковалю, Михайла Куницького, Олександра Шевякова, Оксани Буцько, Павла Поляна, Тамари Пастушенко та ін.

Постановка завдання. Мета й завдання цієї статті полягають у порівнянні регіональних особливостей проходження процесу із залучення нацистськими окупантами працездатного населення України на території Німеччини; здійсненні аналізу заходів організаційно-правового характеру з проведення репатріаційної політики у перші повоєнні роки; узагальненні масштабів та особливостей проходження репатріаційного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з розробленим напередодні німецько-радянської (Великої вітчизняної) війни відомством Гімmlера «Генеральним планом Ost», на майбутніх окупованих східних територіях мало бути знищено 20-30 млн. осіб, 40-50 млн. – переселено за Урал, а близько 14 млн. мали забезпечувати достаток приблизно 30 млн. німецьких колоністів, переселених на європейську частину території СРСР [9, с. 170-171].

Таким чином, загальна стратегія нацистського керівництва на східному векторі експансії обумовлювалася необхідністю боротьби зі «світовою загрозою єврейського більшовизму» та звільнення майбутніх завойованих територій від зайвої маси населення і їх колонізації німецьким етнічним елементом [10, с. 601].

Згідно з указом Гітлера від 17 липня 1941 р., на території України було створено три адміністративно-територіальні одиниці: дистрикт «Галичина», райхскомісаріат «Україна» і губернаторство «Трансністрія». Такий поділ був зумовлений як політичними, так і історичними чинниками.

Оскільки через півтора місяця війни стало зрозуміло, що план «блискавичної» війни провалився, то постало питання максимального використання промислових і людських ресурсів на окупованих територіях. Зокрема, 5 серпня 1941 р. міністр у справах окупованих східних територій А. Розенберг видав розпорядження про запровадження обов'язкової трудової повинності для осіб у віці від 15 до 65 років [9, с. 183]. А наприкінці 1941 р. розпочалася в райхскомісаріаті «Україна» пропагандистська кампанія з вербування працездатного населення для виїзду на роботи до Німеччини. Перших понад три тисячі добровольців із Ровно, Києва, Кривого Рогу та інших міст райхскомісаріату виїхали до Німеччини в другій половині січня 1942 р. Окрилене успіхом відомство А. Розенберга запланувало відправити до Райху в лютому 1942 р. не менше 290 тис. сільськогосподарських і 180 тис. промислових робітників [9, с. 186]. Однак, потік добровольців у лютому з різних причин різко зменшився, що зумовило необхідність застосувати практику примусового набору «добровольців», який і тривав до часу звільнення територій райхскомісаріату «Україна» Червоною армією.

«Резервуаром робочої сили для Райху» пообіцяв зробити Галичину і генерал-губернатор Франк [5, с. 130]. Відповідно вербування добровольців на роботи до Німеччини у новоствореному дистрикті «Галичина» розпочалося у вересні 1941 р., а вже в жовтні понад дві тисячі перших добровольців виїхали до Райху. На відміну від східноукраїнських земель у Галичині головну роль у вербуванні добровольців відіграли структури Українського Крайового Комітету (з лютого 1942 р. увійшов до складу УЦК), що виконував роль посередника між українським населенням дистрикту та окупаційною адміністрацією [15]. З метою обліку трудових ресурсів у генерал-губернаторстві з 1 січня 1942 р. було запроваджено обов'язкову трудову повинність для осіб чоловічої статі від 15 до 65 років [17]. А розпорядженням від 18 лютого 1942 р. генерал-губернатор запроваджував обов'язковий набір робітників на роботи в Німеччині [4, арк. 14]. Набір відбувався за таким принципом: план доводився для кожної округи (області) дистрикту, адміністрація якої розподіляла доведений план між повітами, а ті – між волостями й селами. Виконанням планів на місцях через агітаційну роботу займалися так звані «відділи праці» УКК, осідки яких були в кожному повітовому центрі. А в селах відповідну агітаційну роботу проводили «мужі довір'я» – низова структура УКК. Такий підхід давав можливість уникнути примусових наборів через облави, як це мало місце на теренах Східної України. Тому фактично до жовтня 1943 р. виїзд населення з Галичини до Німеччини мав в основному добровільний характер. Він був зумовлений низкою як політичних, так й економічних причин. Головна причина полягала в тому, що більшість пересічних громадян краю зненавиділа більшовицький режим за наслідками його владування в 1939-1941 рр. і водночас не лише бачила в особі нацистської Німеччини «союзника», який звільнив їх від більшовицької окупації, а й покладала надії на її допомогу у відродженні самостійної України. Тому ставлення більшості населення до «союзника» було лояльним, а оскільки до літа 1943 р. на теренах краю фактично не було ніяких антифашистських проявів, то й окупаційна адміністрація ставилася теж лояльно до

українського населення. Водночас потяг до трудової еміграції з метою покращити своє матеріальне становище завжди був притаманний для галичан, тому закономірно, що вже в березні 1942 р. із пересильного пункту у Львові було урочисто відправлено до Німеччини 100-тисячного добровольця, а всього на цей час з генерал-губернаторства виїхало добровільно 665 тис. осіб [14].

Як відзначила з цього приводу газета «Станиславівське слово», «всіма тими, що виїжджають до Німеччини, Уряд праці всебічно піклується, дбає про вигідну подорож, харч, чистоту аж до його місця призначення. Крім того, Уряд праці опікується також сім'ями тих, що виїхали, розподіляючи між них грошові допомоги в залежності від того, чи даний робітник виїхав на працю на ріллі (*в сільське господарство*. – О.А.) чи в промислі. І так сім'ї рільних робітників одержують постійну грошову допомогу, а на промислових робітників – впродовж 8 тижнів» [12].

Тому вже в жовтні 1942 р. зі Львова урочисто поводжали символічного 250-тисячного добровольця, а 11 квітня 1943 р. – 300-тисячного [13]. Із тих 300 тис. майже 190 тис. становили чоловіки і понад 110 тис. жінки, із яких 220 тис. працювали у сільському господарстві, а понад 80 тис. – в промисловості [19].

У зв'язку з Карпатським рейдом партизанського з'єднання під командуванням С. Ковпака та спробами припинити діяльність озброєних загонів Української Народної Самооборони (на початку 1944 р. перейменована в «УПА-Захід») із 10 жовтня 1943 р. у дистрикті «Галичина» було запроваджено надзвичайний стан, який супроводжувався масовими прилюдними розстрілами заручників, а також облавами, під час яких частину працездатного й фізично здорового населення відправляли до Німеччини. Відповідно до вересня 1944 р. (часу остаточного звільнення території Галичини), до Німеччини було відправлено (добровільно і примусово) ще приблизно 100 тис. осіб. А загалом із генерал-губернаторства за період окупації було вивезено до Німеччини понад 1 млн. 250 тис. Осіб [4, арк.14], а з території райхскомісаріату «Україна» – 2 млн. 400 тис. осіб [9, с. 187].

Загалом із окупованих нацистами територій СРСР було вивезено 6 817 612 осіб (4 829 060 – цивільних і 1 988 552 – військовополонені) [22, с. 8].

Виходячи з політичних та економічних обставин, уряд СРСР уже з другої половини 1944 р. активно розпочав підготовку до їх повернення на батьківщину. Зокрема, 24 серпня 1944 р. Державний Комітет Оборони ухвалив рішення №6457-сс «Про організацію прийому радянських громадян, що повертаються на Батьківщину, примусово вивезених німцями, а також тих, хто з різних причин опинився за прикордонною лінією між СРСР і Польщею» [1, с. 206]. На її виконання при РНК СРСР було створено Управління Уповноваженого РНК СРСР з репатріації радянських громадян із Німеччини та окупованих нею країн, а при РНК союзних республік – Російської Федерації, України, Білорусії, Молдавії, Латвії, Литви та Естонії – було створено відділи з прийому та облаштування репатрійованих громадян. Всесоюзне Управління очолив генерал-полковник Ф. І. Голіков (колишній начальник Головного розвідувального управління Генерального штабу Червоної армії) [2, с. 608-609], а відділ при РНК УРСР – М. Зозуленко [1, с. 206].

Оскільки наприкінці жовтня 1944 р. Червона армія розпочала завершальну стадію війни – звільнення від нацистів країн Європи, то 4 листопада радянський уряд офіційно заявив про свій намір розпочати повернення всіх своїх громадян, вивезених нацистами за межі СРСР. Для цього в апараті центрального Управління та республіканських відділах було сформовано відповідні штати із офіцерів СМЕРШ та НКВС, які мали займатися виявленням і обліком радянських громадян на території країн Східної і Західної Європи. А постановою РНК СРСР від 6 січня 1945 р. «Про організацію прийому і облаштування

репатрійованих радянських громадян» було визначено завдання для створених при облвиконкомах відділів у справах репатріантів [8, с. 126,135].

Передовий рубіж у роботі з виявлення, прийому, фільтрації та пересилки репатріантів становили перевірконо-фільтраційні табори Народного Комісаріату Оборони, яких при 1-2 Білоруських та 1-4 Українських фронтах було створено 127 та ще 57 армійських збірно-пересильних пунктів, у яких одночасно могли перебувати близько півтора мільйона осіб. До них направлялися громадяни, звільнені з німецьких таборів Червоною армією та військами союзників. До роботи з ними у цих таборах було залучено понад 37 тис. військовослужбовців та слідчих із спецпідрозділу «СМЕРШ» [11, с. 207]. Про механізм фільтрації цього першого «ешелону» свідчить директива Військової Ради фронтів і військових округів від 18 січня 1945 р., у якій, зокрема, говорилося, що військовополонені й цивільні особи, звільнені Червоною армією, підлягали направленню:

- військовослужбовці Червоної армії (рядовий і сержантський склад), які перебували в полоні, – в армійські збірно-пересильні пункти, а після перевірки за встановленим у них порядком – в армійські і фронтові запасні частини;
- офіцерський склад, який перебував у полоні, – у спецтабори НКВС;
- особи, які служили у німецькій армії і спеціальних німецьких формуваннях, власовці, поліцейські та інші особи, які викликали підозри, – у спецтабори НКВС;
- цивільне населення – у фронтові збірно-пересильні пункти і прикордонні перевірконо-фільтраційні пункти НКВС. Із них після перевірки: чоловіки призовного віку – у запасні частини фронтів чи військових округів, всі інші – до місця постійного проживання (із заборону направлення в Москву, Ленінград та Київ);
- жителі прикордонних областей – у перевірконо-фільтраційні пункти НКВС;
- діти-сироти – у дитячі заклади Наркомпросвіти і Наркомаздоров'я союзних республік [7, с. 92].

Другий «ешелон» становили збірно-пересильні пункти НКВС, створені в прикордонній зоні СРСР, у яких проходили детальнішу спецперевірку особи, направлені з таборів НКО. На території УРСР станом на 15 лютого 1946 р. налічувалося 28 таких пунктів [7, с. 106].

Тими, хто пройшов перевірку й прибував у рідні місця, у подальшому займалися відділи репатріації при облвиконкомах та їх структури в районах.

У ході наступу Червоної армії її фронтами до травня 1945 р. на території окупованих країн Європи й на території радянської окупаційної зони в Німеччині було звільнено 1 855 963 особи, із яких 1 331 930 цивільних і 523 764 військовополонених [21, с. 5].

Після капітуляції Німеччини, співробітниками апарату Управління в справі репатріації було взято на облік радянській окупаційній зоні, а також у зонах союзників (американській, великобританській та французькій) 5 717 975 осіб (3 729 423 – цивільні і 1 988 552 – військовополонені) [7, с. 99]. Репатріація із окупаційних зон союзників відбувалася на основі домовленостей на Ялтинській конференції та підписаних угод: 13 лютого 1945 р. між СРСР і США та між СРСР і Великобританією, а 13 березня – із Бельгією. Згідно з цими угодами, які були типовими, взаємній передачі підлягали всі без винятку громадяни тієї чи іншої країни.

2 травня 1945 р. СРСР, США, Великобританія підписали в німецькому місті Халле «План передачі через лінію військ колишніх військовополонених і цивільних осіб,

звільнених Червоною армією і військами союзників», до якого 29 червня 1945 р. на основі підписаної угоди з СРСР долучилася й Франція. Відповідно по демаркаційній лінії союзних військ у Німеччині та Австрії було організовано 9 прийомно-передавальних пунктів для обміну репатріантами із союзниками [11, с. 208]. Процес репатріації радянських громадян із окупаційних зон офіційно розпочався 23 травня 1945 р. і тривав до кінця 1951 р.

Необхідно відзначити, що в угоди про сприяння репатріації на вимогу СРСР було внесено пункт про «примусову репатріацію» радянських громадян. Вартує уваги і той факт, що серед мільйонів «остарбайтерів» і військовополонених інших країн Європи й світу, які перебували в нацистських таборах чи працювали, тільки Радянський Союз застосовував примусову репатріацію. Завдяки оперативності західних журналістів цей таємний пункт про примусову репатріацію набув широкої гласності. Радянська сторона, як завжди, стверджувала у засобах масової інформації, що все це «брехня» і «наклепи на радянську владу», і заявляла, що репатріанти «будуть прийняті вдома, як сини Батьківщини», і навіть ті, «які під німецьким насиллям і терором вчинили дії, що суперечать інтересам СРСР» [7, с. 88-89]. На підтвердження таких заяв Президія Верховної Ради СРСР ухвалила 7 липня 1945 р. указ «Про амністію у зв'язку з перемогою над гітлерівською Німеччиною». Указом оголошувалася амністія для певних категорій, засуджених до позбавлення волі до трьох років, а військовополонені, які потрапили в полон, оголошувалися невідсудними [5].

Однак прогресивно-демократичні сили на Заході не вірили в обіцянки й заяви радянського уряду. Зокрема, проти насильної репатріації українців виступив 5 липня 1945 р. папа Римський Пій XII. Його підтримало керівництво окупаційними силами: фельдмаршал Александер, генерали Ейзенхауер і Мангомері. На фоні протестних заяв представників світової громадськості, а також і значної частини репатріантів, окупаційні сили змушені були зважати на волю репатріантів і значною мірою дотримуватися принципу добровільності. Відповідно це затягувало процес передачі репатріантів, українців, вихідців із Західної України, переважна більшість яких не бажала повертатися на батьківщину. До цього їх спонукали різні причини, а особливо побачені й особисто пережиті наслідки першої радянської заходноукраїнського регіону в 1939-1941 рр.

Серед українців-«східняків», навпаки, більшість прагнула повернення додому, незважаючи (чи не усвідомлюючи), що їх там можуть чекати репресії, як це здебільшого й було. Перш за все це стосувалося військовополонених, яких піддавали довготривалим перевіркам під час їх перебування у фільтраційних таборах НКВС. Зокрема, офіцери політичного і командного складу Червоної армії, «зрадники батьківщини» із армії генерала Власова, поліцейські, військовослужбовці рядового й сержантського складу Червоної армії, які перейшли на сторону противника, підлягали арешту й суду. Всі вони отримували терміни позбавлення волі від 10 до 25 років, а окремі – вищу міру покарання.

Принижень, знущань і навіть згвалтувань зазнало й чимало «остарбайтерів»-жінок під час проходження спецперевірок у фільтраційних таборах НКО, а особливо – в таборах НКВС. Їх звинувачували у «зраді», «співпраці» та в непристойних гріхах, а особливо переслідували тих жінок, в яких народилися діти під час перебування в Німеччині. За різними даними, понад 300 тис. «остарбайтерів» (чоловіків і жінок) було звинувачено «зраді», «співпраці з окупантами» й відправлено в концтабори та на заслання у віддалені райони СРСР [23, с. 7].

Особливо трагічно склалася доля для репатріантів окремих національностей, зокрема євреїв, німців, кримських татар, які підлягали виселенню у віддалені регіони СРСР [5; 8, с. 126].

Під тиском світової громадськості та осіб, які підлягали репатріації, уряди Великобританії і США восени 1945 р. ухвалили рішення про припинення у своїх окупаційних зонах примусової репатріації, що, за різними даними, дало можливість ухилитися від репатріації від 250 тис. до 500 тис. радянських громадян [1, с. 211].

Безперечно, рішення колишніх союзників викликало невдоволення радянського уряду, який добився ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН двох резолюцій – від 12 січня та 15 грудня 1946 р. про прискорення репатріації осіб, які знаходилися в таборах для переміщених осіб у Західній Німеччині, Австрії та інших країнах [3, с. 548]. Власне резолюція ГА ООН від 12 січня 1946 р. започаткувала другий період репатріації, який тривав до березня 1947 р. і проходив в умовах «холодної війни», започаткованої промовою прем'єр-міністра Великобританії У. Черчілля у Фултоні 5 березня 1946 р.

Якщо за перший період репатріації (травень 1945 р. – березень 1946 р.) до СРСР було репатрійовано 4 199 488 радянських громадян, (2 654 185 – цивільних і 1 545 393 – військовополонені), серед яких громадян української національності налічувалося 650 343 особи (190 135 – цивільних і 460 208 – військовополонених) [1, с. 211], то станом на 1 січня 1947 р. кількість репатрійованих зросла до 5 417 921 особу (із них 3 584 242 – цивільні і 1 833 679 – військових осіб). Продовжували залишатися під контролем американо-британських військових властей 300 054 особи, з яких 145 181 – цивільна і 154 873 – військовополонені [22, с. 8].

На третьому етапі (1947-1951 рр.) репатріація проходила досить повільно і виключно на добровільній основі, а тому інколи за день радянській стороні передавали лише по кілька осіб. Водночас десятки тисяч осіб використовували будь-які можливості, щоб виїхати із таборів для переміщених осіб й осісти в якійсь країні Західної Європи, Північної та Південної Америки. У цій ситуації радянський уряд змушений був вдаватися виключно до пропагандистсько-агітаційних методів, посилаючи в табори для переміщених осіб спеціальні агітаційні бригади із відомих громадсько-політичних діячів. Зокрема, 11 жовтня 1947 р. РМ СРСР ухвалила постанову про відрядження до таборів переміщених осіб у Західній Німеччині та Австрії делегацій із громадсько-політичних діячів Української, Білоруської, Латвійської, Литовської та Естонської РСР, які впродовж чотирьох місяців мали проводити в таборах переміщених осіб агітаційно-роз'яснювальну роботу [20, арк. 4]. Зокрема, українська делегація розповсюджувала серед репатріантів-українців звернення уряду УРСР у вигляді брошури під назвою «До українців – радянських громадян, які тимчасово перебувають у Західних зонах окупації Німеччини та Австрії» за підписами голови ПВР УРСР М. Гречухи та голови РМ УРСР Д. Коротченка. У ній на 20 сторінках йшлося про «величезні» здобутки українського народу за два повоєнні роки в промисловому та колгоспному будівництві, соціально-матеріальній та культурно-освітній сферах, а також про те, як держава «підкинується» про тих, хто повернувся на батьківщину [20, арк. 1-20]. Водночас в українських табірних самвидавах «Новини», «Українська трибуна», а також у часописах, які доставлялися в табори для переміщених осіб українськими громадами з Англії, Франції та інших країн, навпаки, говорилося про репресії, знищення ГКЦ, колгоспне «кріпосне право», злиденне життя тощо.

За період з липня 1947 р. до січня 1952 р. до СРСР вдалося повернути ще 72 917 осіб, серед них – 1 836 осіб української національності [7, с. 105]. Водночас понад 92 тис. «радянських громадян» української національності залишалися на Заході і, за словами одного з репатріантів, «воліли вмерти на чужині», але «щоб знову не жити в тюрмі народів, іменованій ССРСР» [20, арк. 325]. Власне, подальше загострення відносин між

СРСР і колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції уберегло їх від повернення до СРСР.

Висновки. Таким чином, за період нацистської окупації з території УРСР та інших окупованих територій СРСР до Німеччини було вивезено понад 6 млн. радянських громадян у статусі «остарбайтерів» і військовополонених. Оскільки СРСР як тоталітарна держава, орієнтована на всебічний і всеохоплюючий контроль влади над суспільством, не могла допустити, щоб така кількість громадян випала із існуючої системи, перш за все, як робоча сила, а також розуміючи, що ті, які відмовлялися повертатися, підривають політичний престиж держави, то й було розроблено комплекс відповідних заходів із повернення репатріантів на батьківщину як у добровільному, так і в примусовому порядку.

Організаційно-правовою основою для приведення в дію механізму репатріації стала низка указів, постанов, розпоряджень органів влади різних рівнів, а також створені по всій вертикалі виконавчої влади відповідні структури, які займалися роботою з повернення та облаштування репатріантів.

Радянський Союз був єдиною країною із учасників Другої світової війни, який застосовував примусову репатріацію своїх громадян, що зумовило невдоволення як серед світової громадськості, так і серед значної частини репатріантів, які не бажали повертатися до СРСР під страхом можливих репресій проти них.

Створена система «казарменого соціалізму» в його різних негативних проявах власне й була тією головною причиною, що змусила, за різними даними, від 250 до 500 тис. колишніх громадян СРСР, відмовитися від повернення на батьківщину в повоєнні роки та обрати для свого подальшого проживання країни Старого й Нового світу.

Список використаних джерел

1. Буцько О. В. Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944-1946 рр. / О. В. Буцько // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип.9. – Частина 3. – С.206-212.
2. Великая Отечественная война 1941-1945: Энциклопедия / глав. ред. М.М. Козлов. – М. : Советская энциклопедия, 1985. – 736 с.
3. Военный энциклопедический словарь (ВЭС). – М. : Воениздат, 1986. – 786 с.
4. Державний архів Івано-Франківської області, ф. Р-98, оп. 1, спр. 2. Протоколи докладов, акты Станиславской городской комиссии по расследованию зверств немецко-фашистских захватчиков, сведения о размере ущерба, нанесённого торговым и промышленным предприятиям города Станислава немецко-фашистскими захватчиками, списки замученных, расстрелянных и угнанных в Германию советских граждан из города, 112 арк.
5. Зак Нелли. Репатриация советских граждан: как это было (Окончание) [Електронний ресурс] / Нелли Зак – Режим доступу : <http://myreklama.com/myreklama/index.php?view>.
6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів : Атлас, 1993. – 530 с.
7. Куницький М. П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор) : монографія / М. П. Куницький. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. – 248 с.
8. Пастушенко Т. В. Репатріація українських «остарбайтерів» на батьківщину: 1944–1947 рр. / Т. В. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук.

- статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип.9. – Частина 3. – С. 123-136.
9. Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 590 с.
 10. Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. Історичні нариси / [Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін.] ; відповід. ред. В. А. Смолій. – К. : Наук. думка, 2002. – 952 с.
 11. Полян П. М. Жертвы двух диктатур. Остарбайтеры и военнопленные в Третьем Рейхе и их репатриация / П. М. Полян. – М. : ЦИРЗ, 1996. – 442 с.
 12. Станіславівське слово. – Станіславів, 1942. – 5 квітня.
 13. Там само, 18 квітня.
 14. Там само, 26 квітня.
 15. Там само, 2 серпня.
 16. Стрільчук Л. В. Примусова репатріація радянських громадян та створення таборів для переміщених осіб у перші повоєнні роки / Л. В. Стрільчук // Збірник навч.-метод. матер. і наук. статей історичного факультету. – Луцьк, 1998. – Випуск 3. – С.129-134.
 17. Українське слово. – Станіславів, 1942. – 13 березня.
 18. Там само, 29 березня.
 19. Там само, 18 квітня.
 20. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 5166. Вопросы репатриации граждан СССР, 347 арк.
 21. Шевяков А. А. Гитлеровский геноцид на территориях СССР / А. А. Шевяков // Социология исследования. – 1991. – №12. – С. 5-16.
 22. Шевяков А. А. «Тайны» послевоенной репатриации / А. А. Шевяков // Социология исследования. – 1993. – №5. – С. 3-11.
 23. Шушляк І. Героїзм чи бандитизм в історії України? / І. Шушляк // Розбудова держави. – 1995. – Ч. 12. – С. 3-8.

Андрухів О. І. Организационно-правовые мероприятия органов советской власти в решении вопроса репатриации в 1945-1947 гг.

В статье раскрыты региональные особенности прохождения процесса извлечения нацистскими оккупантами работоспособного населения Украины на территории Германии; проанализированы мероприятия организационного и правового характера по проведению репатриационной политики в первые послевоенные годы; обобщены масштабы и особенности прохождения репатриационного процесса

Ключевые слова: советские граждане, нацистская оккупация, репатриация.

Andruxhiv O. I. Organizational and legal measures of organs soviet of power in the decision of question of repatriation in 1945-1947

In the article the regional features of passing process from bringing in of capable of working population of Ukraine nazi invaders on territory of Germany; are exposed the measures of organizational and law character are analysed on realization of repatriation policy in the first post-war years; scales and features of passing of repatriation process are generalized.

Key words: soviet citizens, nazi occupation, repatriation.

